

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦІЛЕСПРЯМОВАНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Професійно-технічна освіта є основним постачальником трудових ресурсів країни і має значний вплив на процеси соціально-економічного розвитку суспільства на національному, регіональному та галузевому рівнях. Від якості підготовки робітничих кадрів залежить загальний економічний розвиток держави, саме тому професійна підготовка в професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) має відповідати запитам конкретних робочих місць. Ринок праці визначає потребу у кваліфікованих робітниках та рівень їх компетентності. Існуюча система підготовки робітничих кадрів в Україні не задовольняє потреби ринку праці, оскільки не відповідає вимогам суб'єктів господарювання. Це пов'язано із застарілою матеріально-технічною базою, недосконалістю кваліфікаційних характеристик на професії та види робіт, державних стандартів професійно-технічної освіти, недостатнім рівнем підготовки педагогічних працівників. Тому подальший розвиток професійно-технічної освіти України неможливий без досягнення європейського рівня освітніх стандартів з урахуванням національних особливостей, що обумовлює необхідність модернізації, розширення функцій професійно-технічної освіти, її трансформації в професійну освіту і навчання.

Для здійснення реформування професійно-технічної освіти в Україні важливого значення набуває наукова основа спрямованих перетворень людської діяльності, частку якої складає управління професійно-технічною освітою. Розкриємо філософію цього питання.

Будь-які перетворення, що здійснюються на науковій основі, завжди ефективні й дієві, бо враховують закономірності і природовідповідний розвиток об'єкта перетворень.

Для виділення або створення наукових основ спрямованих перетворень (спрямованого розвитку) будь-якого об'єкта необхідно осмислити взаємозв'язок методології, теорії й науки як компонентів соціально значущої

людської діяльності з пізнання та перетворення реальної дійсності.

В історичному плані методологія виникла як спеціальна галузь раціонального пізнання в ході засвоєння суб'єктивно нових знань і способів дії. Відомо, що процес пізнання складається із чуттєвого та раціонального етапів. Перший здійснюється на предметній та дієво-операційній основі. На другому етапі одержана інформація інтеріоризується у внутрішній план у вигляді понять, між якими за допомогою розумових дій встановлюються різнопланові зв'язки. Методологія описувала види цих зв'язків, способи їх встановлення, правила раціонального вибору порядку дій тощо. Абстрактно, це те, за допомогою і на підставі чого можна усвідомлено і в оптимальному режимі здійснювати процес пізнання.

Пізніше, з успіхами виробництва, розвитком техніки і культури методологія стала предметом філософської рефлексії. Її поняття розширились і усвідомлюються зараз як система соціально апробованих принципів і правил пізнання та дій по їх співвіднесенню з властивостями і законами об'єктивної реальності.

Реально складені принципи методології перетворилися у різні форми і нормативи логічно правильних довідних способів одержання значущих результатів. Отже, методологія становить основу, фундамент раціональних дій по досягненню результатів, а значить, і дій управління.

Теорія в перекладі з грецької мови означає “розгляд”, “міркування”. Виходячи із цього, можна зазначити, що основною функцією теорії є розгляд, тлумачення, пояснення, осмислення об'єктивної реальності. У довідковій літературі поняття “теорія” розглядається у двох аспектах. Перший з них розкриває еkleктичний набір структурних компонентів теорії і розглядає її як форму діяльності суспільно розвинутої людини, спрямовану на отримання знання про природну і соціальну дійсність.

Так, у деяких джерелах теорія розглядається як особлива сфера людської діяльності та її результат, що включають у себе сукупність ідей, поглядів, концепцій, вчень про об'єктивну реальність [1, с. 328].

Інші джерела визначають теорію як учення, систему наукових принципів,

які узагальнюють практичний досвід та відбивають закономірності природи, суспільства, мислення [5, с. 792].

Існує також визначення теорії як комплексу поглядів, уявлень; ідей, спрямованих на тлумачення та пояснення будь-яких явищ дійсності [7, с. 649].

Другий аспект розглядає теорію у вузькому, упорядкованому вигляді як вищу форму організації наукового знання, що дає цілісну уяву про сутнісні зв'язки у певній галузі знання [1; 4; 5; 7].

Сучасна методологія науки виділяє чотири компонента такої теорії, це: вихідна емпірична основа, вихідна теоретична основа, логіка теорії (множинність правил логічних висновків та доведень у межах теорії), сукупність виведених у теорії тверджень з їх доведенням [7, с. 650].

Слід відзначити взаємопроникнення теорії і практики. Теорія “виростає” з практики, узагальнює її. Практика обґрунтовує теорію з одного боку, а з іншого – осмислюється, організовується, спрямовується теорією [1, с. 328].

Наука розглядається як сфера людської діяльності, як система знань, як галузь культури і як соціальна пам'ять людства. Результатом науки є сукупність набутих наукових знань” [1, с. 227-228].

Наука тісно пов'язана з теорією. За допомогою теорії формується наукове знання, а за допомогою методів наукового пізнання будуються наукові теорії.

Для розроблення наукових основ розвитку управління професійно-технічною освітою ми проаналізували зв'язки між методологією, теорією і наукою. Порівняльний аналіз понятійного апарату методології, теорії і науки дав змогу впевнитися в тому, що вони утворюють окремі галузі знання. Виділення об'єкту предмету і завдань цих галузей підтвердило їх тісну взаємодію, взаємопроникнення та діалогічну єдність. Аналіз значення кожної окремої галузі показав, що: продуктом методології є організація процесу пізнання та оцінки здобутих наукових знань; результатом теорії є пізнання реальної дійсності, а сама теорія як вищий продукт організованого мислення складає підґрунтя науки; результатом науки є практичне підтвердження теоретичних знань і сукупність здобутих наукових знань.

Таким чином, для організації цілеспрямованих перетворень будь-якого

явища дійсності необхідно визначити його методологічні основи, здійснити теоретичну інтерпретацію наявного стану цього явища, проаналізувати фактори впливу, визначити тенденції його природного розвитку і сформулювати на цій підставі наукові основи спрямованих перетворень.

Методологічними основами управління професійно-технічною освітою є: закони, закономірності, принципи, функції, методи управлінської діяльності в сфері ПТО. Наукові праці дослідників демонструють безліч підходів до визначення методологічних основ управління освітою, у т.ч. професійно-технічною. Тому ми будемо користуватися доробками цих науковців, аналізуючи та узагальнюючи здобуті ними знання. Однією з особливостей науки є її кумулятивний характер, що полягає в накопиченні попередніх результатів, які “не перекреслюються наступними успіхами пізнання, а тільки переосмислюються та уточнюються” [7, с. 394].

Для спрямованого розвитку управління професійно-технічною освітою треба визначити позитивні тенденції цього розвитку, які відповідають сучасним перетворенням у суспільстві. На основі логічного аналізу ми виокремили зміни в освітній системі, які відбуваються в Україні як наслідок впливу світового/європейського освітнього простору. Для кожної з виділених змін ми емпірично визначили тенденції розвитку управління ПТО, які мають прояв у діяльності професійно-технічних навчальних закладів (табл. 1.)

Таблиця 1.

Взаємозв'язок тенденцій розвитку управління ПТНЗ
і змін у системі освіти

Зміни у системі освіти (СО)	Тенденції розвитку управління ПТНЗ
1. Визнання людини найвищою цінністю суспільства. Переорієнтація СО на задоволення потреб людини	Децентралізація управління, орієнтація на управління шляхом активізації людського потенціалу в рамках доцільної діяльності, спрямованої на задоволення освітніх потреб громадян
2. Зростання різноспрямованості зовнішніх впливів (> 180 партій)	Поява необхідності спільного вироблення рішення, делегування або розподілу відповідальності серед виконавців, розвиток гнучкості, свідомого трансформування в нові модифікації

3. Погіршення демографічного стану в суспільстві, формування ринку праці в СО	Формування ринку праці (безробітні вчителі, майстри виробничого навчання), поява конкуренції та підвищення конкурентоспроможності
4. Диференціація навчальних закладів	Підвищення самостійності і професіоналізму керівників освітніх закладів, введення професійної підготовки керівників, посилення процесів самоосвіти та саморозвитку керівників навчальних закладів. Поява альтернативної гілки управління системою освіти на громадських засадах з числа керівників приватних навчальних закладів.
5. Посилення освітніх потреб громадян. Поступова зміна якісного складу працюючих викладачів (більш високий рівень освіти – магістри)	Поява необхідності критеріального управління (вироблення різних освітніх стандартів і діяльнісних моделей взаєморозуміння), підтримка процесів самоорганізації і саморозвитку
6. Зменшення бюджетного фінансування освітньої системи; введення платних освітніх послуг; пошук позабюджетних коштів для підтримки розвитку системи освіти	Надання навчальним закладам фінансової самостійності, потреба опанування керівниками економічних, фінансових та юридичних основ управління СО
7. Установлення міжнародних зв'язків	Розвиток управлінської культури, проникнення менеджменту в управлінську діяльність, здобуття досвіду управління в умовах невизначеності і ймовірності, комп'ютеризація управління (використання нових інформаційних технологій керівниками)

З метою виявлення пріоритетів у кожній зазначеній вище тенденції розвитку управління професійно-технічною освітою здійснювалася їх експертна оцінка шляхом соціологічного опитування.

Для цього були розроблені анкети з переліком визначених тенденцій, а саме:

- 1) децентралізація управління через активізацію людського потенціалу та створення умов самореалізації людини у трудовому процесі;
- 2) розвиток гнучкості управління через спільне вироблення рішення на основі дія(полі)логу, делегування відповідальності за виконання роботи, посилення гнучкості зв'язків між виконавцями (перерозподіл завдань);
- 3) посилення природних процесів самоорганізації та саморозвитку (створення умов для самоорганізації, наприклад, надання самостійності);
- 4) підвищення ролі самоуправління професійно-технічних навчальних закладів (надання фінансової самостійності тощо);
- 5) розвиток принципу доцільності критеріальності управління за

цілями та результатами;

б) прийняття рішення в умовах невизначеності, коли мету не можна встановити на діагностичній основі, а необхідний діалог з виконавцями і спільне вироблення загальної мети;

в) розвиток управлінської культури керівних працівників системи професійно-технічної освіти шляхом проникнення в їх діяльність функцій і технологій світового менеджменту.

Респондентам було запропоновано проранжувати перелічені тенденції на основі своїх уявлень про розвиток управління професійно-технічною освітою.

Результати експертизи виявили різні пріоритети з боку компетентних судій, у ролі яких виступили керівники різних рівнів управління професійно-технічної освіти та науковці.

Найбільшу вагомість у відсотках отримали такі тенденції як децентралізація, розвиток гнучкості управління та управлінської культури керівників ПТНЗ – 18%.

14% отримали тенденції розвитку принципу доцільності і критеріальності управління й посилення управління за цілями та результатами.

Тенденція посилення природних процесів самоорганізації і саморозвитку, в процесі управління ПТНЗ склала 12%.

Підвищення ролі самоуправління закладів професійно-технічної освіти та прийняття рішення в умовах невизначеності відмічаються як найменш важливі тенденції – 10%.

Таким чином, соціологічне опитування щодо пріоритетності змін вивело на перший план тенденцію децентралізації шляхом активізації людського потенціалу та створення умов самореалізації людини у трудовому процесі, розвиток гнучкості управління та управлінської культури керівників. Важлива роль визнана за принципами критеріальності та орієнтації цільового управління на результат. На останньому місці опинились процеси самореалізації і саморозвитку, підвищення ролі самоуправління та прийняття рішення в умовах невизначеності, коли потрібний діалог з виконавцями для вироблення спільного рішення.

Зазначені результати демонструють усвідомлення керівниками ПТНЗ необхідності демократизації управління при одночасному посиленні критеріальності і цілеспрямованості на результат. Проте процеси самореалізації і саморозвитку, прийняття рішення в умовах невизначеності, необхідності йти на діалог з виконавцями, розвиток партнерства ще недостатньо усвідомлюються керівними працівниками системи професійно-технічної освіти.

Така оцінка значущості виявлених тенденцій розвитку управління ПТО, на нашу думку, відбиває стійкість стереотипів централізованого управління.

Для відходу від цих стереотипів необхідно звернути увагу саме на тенденцію прийняття рішення у ситуації невизначеності. Такого досвіду у практичних керівників немає, а ситуація невизначеності починає переважати у реальному житті, створюючи об'єктивні умови існування професійно-технічних навчальних закладів. Це обумовлює необхідність посилення критеріальності управління через розробку еталонів – (моделей) бажаних результатів, які можна виміряти.

Водночас виникає потреба розвитку гнучкості управління через активізацію людського потенціалу шляхом підтримки процесів самоорганізації і саморозвитку, що забезпечить умови для самореалізації кожного суб'єкта системи професійно-технічної освіти у трудовому процесі.

Все це “автоматично” викликає підвищення ролі самоуправління і являє собою послідовні процеси проникнення менеджменту в управлінську діяльність керівників ПТНЗ [2, с. 118–137].

Крім децентралізації управління, важливими напрямками цілеорієнтованої модернізації професійно-технічної освіти є зміст, технології, форми і методи навчання у ПТНЗ та на виробництві.

Зміст професійного навчання та створення укрупнених професій потребують подальшого розвитку для встановлення відповідності потребам роботодавців. Співробітники Інституту професійно-технічної освіти НАПН України спільно з Департаментом професійно-технічної освіти та Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти МОН України підготували методичні рекомендації щодо розроблення стандартів за компетентнісним підходом. Це

дало змогу розробити проект ДСПТО з професії «Підручний сталевара конвертерного виробництва (конвектора)» (згідно з домовленістю із компанією СКМ) та розпочати розробку ДСПТО нового покоління з 11 інтегрованих професій будівельного, машинобудівного напрямку, сфери послуг, яких раніше не було на ринку праці.

Певних змін потребує ситуація з кадровим складом професійно-технічної освіти. Директор департаменту ПТО Міністерства освіти і науки України В'ячеслав Супрун зазначає, що гострою залишається проблема якості педагогічних працівників ПТНЗ, особливо майстрів виробничого навчання та викладачів спеціальних дисциплін. Це істотно впливає на якість підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Тому Міністерство освіти і науки України планує вдосконалити кадрове забезпечення професійно-технічної освіти шляхом створення дієвої системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, упровадження їх обов'язкового стажування в умовах сучасного виробництва, розроблення механізму підбору та призначення керівних кадрів ПТНЗ тощо [6].

Поступово модернізуються *форми, методи* і технології навчання в системі професійно-технічної освіти, зокрема при підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації використовується багато навчальних технологій: традиційне, дистанційне, відкрите, модульне тощо. Перспективною педагогічною технологією професійного розвитку персоналу на виробництві є модульне навчання. Воно вимагає структуризації змісту, визначення чіткої послідовності способів управління навчальним процесом та складання спеціальної модульної програми. Модульне оформлення змісту дає змогу використовувати окремі модулі для опанування окремих видів професійної діяльності та індивідуального навчання. Завдяки цьому змістове наповнення модульної програми можна «розібрати» на окремі модулі й переструктурувати для різних цілей професійного розвитку персоналу. Наприклад, навчання суміжним професіям, курси цільового призначення (виробничо-технічні, школи майстрів та бригадирів, школи вивчення позитивних й інноваційних методів праці тощо). За дослідженнями вчених саме модульна технологія професійного

навчання, яка заснована на концепції Міжнародної Організації Праці («Модулі трудових навичок»), спрямована на підвищення якості навчання робітників та фахівців, конкурентоздатних на ринку праці. Крім того, модульне навчання дозволяє в 2–2,5 рази скоротити тривалість та вартість навчання [3]. У навчально-виробничому процесі ПТНЗ і навчальних центрів на виробництві важливого значення набувають змішані види занять: лекційно-семінарські, семінарсько-практичні, тренажерні тощо. Останнім часом у контексті компетентнісного підходу швидко розвиваються інтегрований вид занять – тренінги, в ході яких формуються професійні знання, способи діяльності, особисте ставлення до роботи, первинний досвід. Для засвоєння способів професійної діяльності використовуються спеціальні тренажери.

Отже, в умовах реформування соціально-економічної структури суспільства в Україні важливого значення набуває наукова основа спрямованих перетворень різних сфер людської діяльності, частку якої складає професійно-технічна освіта.

Вироблення такої основи можливо за допомогою методологічних знань, які спрямовують логічну обробку понять і дають змогу проникати в глибину явищ реальної дійсності.

Сутнісний аналіз закономірностей управління дає змогу виділити істотні відомості, які треба враховувати при плануванні спрямованих перетворень, а саме:

- управління професійно-технічною освітою підкоряється закономірностям соціального управління;
- зміни треба вносити у зміст, структуру та технологію управління;
- можна внести зміни, які відповідають зовнішнім перетворенням (освітньої системи, суспільства в цілому) й одночасно, змінюючи управлінську підсистему, спрямовувати розвиток професійно-технічної освіти у бажаному напрямі;
- результативність спрямованих перетворень можна досягти за допомогою оперативного коригування: порядку зв'язків між суб'єктами управління, який обумовлюється характером завдання і можливостями

виконавців; цільових функцій шляхом делегування повноважень виконавцям, збільшуючи ступені свободи;

— регулювання управлінської діяльності забезпечується встановленням комунікативних зв'язків між її суб'єктами (закон зворотного зв'язку).

Нестабільні зовнішні та внутрішні умови існування професійно-технічної освіти та перерозподіл цільових функцій суб'єктів управління поставили завдання розробки своєрідної технології супровідного оцінювання розвитку ПТО з поточним коригуванням щодо висунутої мети і завдань. Так, зараз розробляються і поширюються в практиці різні види освітнього моніторингу для підвищення якості професійно-технічної освіти. Проте ці питання потребують окремого дослідження і розгляду.

Література

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Єльнікова Г.В. Теоретико-концептуальні підходи до управління професійно-технічною освітою в умовах децентралізації / Галина Василівна Єльнікова // Децентралізація управління професійно-технічною освітою: монографія / авт. кол. В.І.Свистун, Д.Д.Айстраханов, Г.В.Єльнікова та ін. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 356 с.
3. Заюков І. В. Розвиток професійного навчання кадрів на виробництві / І. В.Заюков, Н. О. Коваль // Экономические науки. – 2006. – №5. – С. 34-39. [Електронний ресурс]. – Режим доступу в Інтернеті: http://www.rusnauka.com/7._DN_2007/Economics/20575.doc.htm
4. Науково-дослідна робота в закладах освіти: Методичний посібник / Укл. Ю.О.Туранов, В.І.Уруський. – Тернопіль: Астон, 2001. – 140 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов, под ред. Н.Ю.Шведовой. – 21 изд. перераб. и доп. – М.: Рус. Яз., 1989. – 924 с.
6. Супрун В.В. Співпраця для реалізації стратегічних завдань / В'ячеслав Супрун // Професійно-технічна освіта. – 2012. – № 1. – С. 10.
7. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С.Аверинцев, Э.А.Араб-Оглы, Л.Ф.Ильчев и др. – 2-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1989. – 815 с.